

mediate saltem et quasi in virtute efficit seipsam. Item quia in re quæ facit aliam, supponitur esse; ergo etiam supponitur, quod sit facta, si per effectum habet esse; ergo non potest esse facta a suo effectu.

23. Dices, hoc argumentum convincere, rem quæ facit aliam, prout existit quando illam efficit, non esse factam ab eadem re quam efficit, quatenus ab illa recipit esse; nihilominus tamen intelligi posse, rem illam quæ alteram efficit, amittere illud esse, quod tunc habuit, et tamen postea reproduci, vel ab eadem re quam ipsa fecerat, vel aliquo effectu ejus, ut verbi gratia inter homines patrem mortuum regenerari a filio, aut avum a nepote, aut pronepote, aut post centesimam generationem; ita enim facile philosophari poterant Pythagorici, qui reverti easdem animas ad corpora existimabant.

24. Verumtamen evasio hæc non habet locum, nisi simul adjungatur processus in infinitum, nam vel in illis circulis seu conversionibus generationum sistitur in aliquo primo producente non genito, et de illo nullo modo dici potest, quod fuerit factus ab aliquo effectu suo, quia supponitur esse ante omnem suum effectum. Et tunc in illo fit argumentum, quia vel ille primus auctor generationum est simpliciter non factus, et ita concludimus quod intendimus, dari scilicet aliquod ens simpliciter non factum; aut ille etiam factus est ab alio, et de illo alio redit eadem inquisitio, quæ nunquam sistet, donec perveniatur ad ens increatum. Quod si in illis circulis et conversionibus generationum nunquam sistitur in aliquo primo generante, jam adjungitur præter dictum circulum processus in infinitum, et præterea multiplicatur incommoda, scilicet, quod per naturales generationes eadem individua reproducantur, et similia, sine quibus processus ille in infinitum sufficeret, si dari posset.

In causis efficientibus earumque effectibus non posse in infinitum procedi.

25. Superest ergo, ut probemus alteram partem minoris supra positæ, scilicet, non posse procedi in infinitum in emanatione unius entis ab alio, quod in omni genere causarum demonstravit Arist., lib. 2 Metaph., cap. 2. Et præcipua ratio esse videtur, quia ex processu in infinitum sequitur tolli omnem causalitatem, quia in causis per se ordinatis posterior pendet a priori, et omnes posteriores ab aliqua prima; sed posito processu in

infinitum, nulla est prima; ergo nulla erit causalitas. Quod alii ita exponunt, quia si procederetur in infinitum, nunquam perveniretur ad effectum, eo quod infinitum pertransiri non potest. Quod ut declarem, supponamus hunc processum dupliciter fieri posse, scilicet, vel ascendendo ab inferioribus causis ad superiores, vel e contra descendendo ab universalibus ad proximas causas. Hoc posteriori modo evidens est, sistendum necessario esse in aliqua causa ultima, seu proxima effectui, quia alias nunquam perveniretur ad effectum; nec enim intelligi potest, quod effectus prodeat in esse, et quod non proxime et immediate ab aliqua causa prodeat. Prior ergo processus sursum versus est qui difficultatem habet, quique ad rem præsentem spectat; in hoc ergo progressu non videtur efficax ratio facta. Nam illa progressio in infinitum intelligi potest vel inter causas proximas, et magis ac magis remotas, quas vocant per accidens subordinatas, et has non oportet simul concurrere, imo nec simul esse, cum fit effectus, sed successione quadam, ut filius est a patre, et pater ab avo, et sic de cæteris; vel inter causas per se subordinatas, quæ simul, et unaquæque in suo ordine, immediate influunt in effectum, ut causa prima et secunda. Priori ergo modo videtur non repugnare, maxime juxta sententiam Aristotelis, progredi in infinitum, quia si mundus fuisset ab æterno, necessarius fuisset similis processus. Hic autem processus in infinitum sufficit ad eludendam rationem factam, quia quælibet res dicitur facta ab alia, et nunquam sistitur in re non facta. Posteriori autem modo, etiamsi daretur processus in infinitum, perveniri posset ad effectum, quia causæ ita per se subordinatæ non operantur successive una post aliam, sed simul; hoc autem modo non repugnat infinitas causas, si sint, simul operari. Quod enim dicitur, *infinitum non posse pertransiri*, verum est, quatenus hoc significat successionem; nam si unum post aliud numeretur, aut agat, nunquam exhaurietur ex ea parte qua infinitum est. Quod autem totum simul, vel tota multitudo causarum simul existentium, simul etiam agat, vel influat in eundem effectum, non est contra rationem infiniti. Denique, qui posuerit hanc infinitam causarum subordinationem, negabit omnes pendere ab aliqua prima, unde Aristoteles, dum contrarium supponit, videtur petere principium.

26. Nihilominus evidenter (ut existimo) os-

tendi potest, necessario sistendum esse in aliqua prima causa non facta, et incipiendo a causis per se subordinatis, quarum una per se et actu pendet ab alia, vel in esse, vel etiam in actione. Primum afferri hic possunt rationes, quibus probatur, non posse esse in rebus multitudinem actu infinitam, sine qua multitudine non possit intelligi ille processus in infinitum in causis subordinatis; sed illas omitto, tum quia generales sunt et remotæ; tum quia non sunt adeo evidentes. Argumentor igitur in hunc modum ex propria ratione et subordinatione causarum, ut Aristoteles argumentatus est; quia impossibile est totam collectionem entium, vel causarum efficientium, esse dependentem in suo esse et operari; ergo necesse est esse in illis aliquid independens; ergo non potest in illo progressu in infinitum procedi, sed sistendum est in ente improducto, quod etiam in causando sit independens. Primum antecedens est evidens ex dicto principio: *Omne quod producit, ab alio producitur*; nam perinde est dicere: *Omne quod dependet, ab alio dependet*; si ergo tota rerum collectio esset dependens, deberet necessario pendere ab alio; id autem est impossibile, quia extra collectionem non est aliud; quod si tota collectio penderet ab aliquo ente intra ipsam comprehenso, etiam illud penderet a seipso, quod est impossibile; sic ergo impossibile est, totam collectionem entium esse factam, aut totam collectionem causarum esse dependentem in agendo, propria dependentia, qua posterior causa pendet a priori.

27. *Objectioni respondetur.*—Dices: nonne totum compositum pendet a parte, verbi gratia, a forma, et tamen non propterea forma pendet a seipsa. Respondetur imprimis aliud esse loqui de dependentia formali, vel materiali, aliud de effectiva, de qua loquimur; nam, totum pendere a partibus nil aliud est quam componi ex illis, et ideo non est necesse in forma, verbi gratia, seipsam componere, sed solum ut suum proprium et intrinsecum esse conferat composito; dependere autem efficienter, est recipere ab alio suum esse, distinctum ab eo quod est in causa; et ideo si aliqua multitudo secundum se totam effective pendet, necesse est ut pendeat ab aliquo non comprehenso in illa multitudine, nam si ab aliquo in illa comprehenso penderet, vel illud penderet a seipso, vel certe non tota multitudo adæquate et secundum se totam erat dependens. Sunt autem consulto posita illa

verba, *adæquate et secundum se totam*, ut excludatur dependentia secundum quid, seu secundum partem, qualis est, verbi gratia, dependentia effectus a causa secunda, ut ignis ab igne genito; dicitur enim totus ignis genitus dependere a generante, quia sine actione ejus revera non fuisset hoc totum; tamen illa dependentia est tantum ratione formæ et unionis ejus cum materia, non est tantum adæquata, ac per se primo, seu secundum se totam, quia entitas materiæ per se non pendet ab actione ignis. Cum ergo dicimus, totam collectionem entium non posse esse dependentem, intelligimus hoc modo, scilicet adæquate, et secundum se totam; nam secundum partem dici potest dependens, quia ablata una parte, non esset illa collectio, formaliter loquendo. Et hoc modo etiam potest collectio ratione unius partis pendere ab alio in illa comprehenso, ut per se notum est; tamen hoc nihil obstat, quominus in illa collectione detur aliquod ens simpliciter independens, et non factum, quod nos deducere intendimus. At vero, loquendo de collectione entium secundum se totam, et adæquate dependente, id est, secundum omnia entia, quæ illam quasi componunt, sic impossibile est totam collectionem sic dependentem, pendere ab aliquo in illa incluso, sed necesse est, ut sit extra illam; unde e converso sumendo totam collectionem entium, extra quam nihil sit, impossibile est totam illam esse dependentem, quæ erat propositio assumpta.

28. Deinde probatur prima consequentia, quia, si omne ens, divisive, seu distributive sumptum, esset dependens et factum, etiam collectio omnium entium esset dependens et facta, non quidem una singulari dependentia aut actione, sed collectione omnium dependentiarum aut actionum, quibus omnia entia dependent aut fiunt; non enim alia ratione potest esse dependens aliqua collectio entium, nisi quia in ea nullum est ens, quod non pendeat; ergo si tota collectio etiam esse non potest dependens, ut ostensum est, necesse est esse in illa collectione aliquod ens omnino independens, et non factum¹. Atque eadem ratio est de toto ordine causarum, quarum una ab alia pendet in esse, aut efficere; non enim potest tota causarum collectio esse dependens, quia extra illam nulla est causa a qua pendeat, ut declaratum est. Neque etiam potest fingi mutua talis dependen-

¹ Vide Scot., 1, d. 2, q. 9, et l. 8 Met., q. 6.

tia, ita ut in ea circulus detur, ut superiori etiam discursu late probatum est; agimus enim de propria dependentia, qua inferior causa dependet a superiori, ita ut totum illius esse, posse, et agere, in altera nitatur. Igitur necesse est, ut in tota collectione causarum per se ordinarum (quæcunque illæ sint) detur aliqua independens omnino ab alia superiori, quoniam alias tota collectio esset pendens, quod repugnare ostensum est.

29. Denique hinc probata relinquatur posterior consequentia. Quod enim in causis efficientibus per se subordinatis detur processus in infinitum, dupliciter intelligi potest. Primo, ut ascendendo a causa proxima et particulari ad superiores magis ac magis perfectas seu universales, nunquam sistatur in aliqua, quæ a superiori non pendeat, et in hoc sensu est evidenter impossibilis hic processus, ut discursus proxime factus probat, scilicet, quia alias tota series et collectio causarum esset dependens, unde, ad probandum quod intendimus, sufficit, ut in hoc sensu non possit dari processus in infinitum in huiusmodi causis. Et ita procedit ratio Aristotelis, quod omnes causæ præter ultimam, quæ immediate conjungitur effectui, essent mediæ, et nulla esset prima, quod est impossibile; idem namque est esse causas medias, quod esse dependentes. Et æque repugnat omnes distributive esse dependentes, ac totam collectionem esse dependentem (ut recte Scotus ibi notavit) nam tota collectio non potest esse dependens, nisi ratione omnium ac singulorum in illa contentorum. Et in eodem sensu facile potest explicari illa ratio, quod alias nunquam posset ad actionem perveniri, nec posset illa infinita dependentia pertransiri; nam actio primario ac principaliter inchoari debet a causa superiori, a qua inferior pendet, unde impossibile est inferiorem inchoare actionem, nisi influente prius superiori, ordine saltem independentiæ et principalitatis; si autem quælibet causa habet superiorem, et nunquam pervenitur ad supremam, nulla est a qua primo et per se inchoetur actio; erit ergo impossibilis omnis effectio. Vel aliter, si illo modo in infinitum progreditur, fit ut tota series et collectio causarum sit dependens; ergo ab aliqua superiori pendet; ergo ab illa principaliter inchoanda est actio; si ergo talis causa nulla est, nec poterit actio ulla inchoari. Hic ergo sensus, et verus est, et nobis sufficit ad demonstrationem intentam.

30. Alio tamen modo excogitari potest progressus in infinitum in causis per se subordinatis intermediis, ita tamen ut omnes sub aliqua prima, seu prorsus independente contineantur. Probabile est enim, quod inter causam proximam et primam sint aliquæ causæ universales mediæ per se subordinatæ, vel saltem non repugnat ita fieri. Rursus numerus causarum, quæ inter supremam et proximam intercedere possunt, non est omnino fixus et determinatus, præsertim in ordine ad potentiam absolutam Dei; potest enim Deus facere ut illæ causæ intermediæ sint tres, vel quatuor, vel plures in quocunque numero, licet in infinitum procedatur. Hinc ergo posset aliquis ulterius progredi, et dicere, posse Deum infinitas causas intermedias et per se subordinatas condere, a quibus effectus causæ proximæ pendeat, ut, verbi gratia, infinitos cælos, aut Angelos, atque hoc modo non esse impossibilem processum in infinitum in causis per se subordinatis sub una prima. Atque in hoc quidem sensu difficile est probare nunc processum esse impossibilem, maxime ex illa ratione, quod infinitum pertransiri non posset, aut quod non posset inchoari actio. Contra hoc enim recte videtur procedere ratio superius facta, quod sine successione, per simultaneum concursum simul posset actio progredi ab omnibus illis causis, maxime inchoante actionem prima, quæ posset omnes alias ad operandum movere, vel adjuvare, etiamsi essent infinitæ. Neque etiam sufficienter ostenditur hoc impossibile, ex eo quod inter duos extremos terminos (quales sunt causa prima et proxima) non videtur esse possibilis progressio in infinitum, aut multitudo infinita causarum, cum finitam sit, quod terminis seu extremis clauditur; hoc enim est verum in magnitudine continua, non vero in multitudine, præsertim quando extrema sunt diversarum rationum, et maxime, si alterum illorum infinitum sit; sic enim certum est inter infimum Angelum et Deum posse in infinitum species substantiarum intellectualium multiplicari; unde si tota collectio illarum specierum fingatur in re posita, esset infinita multitudo contenta inter illa duo extrema; contenta (inquam) non numero, sed perfectione. Sic igitur excogitari posset infinita multitudo causarum per se subordinatarum.

31. Verumtamen quidquid sit de possibilitate hujus fictionis, ea nihil obstat demonstrationi intentæ, quia jam illa supponit aliquam

primam causam, seu primum ens independens. Deinde, etiam si ille infinitus causarum concursus esset possibilis, præter omnem rationem fingeretur de facto dari in causis per se subordinatis, quia nec potest ostendi necessarius, neque in rebus potest inveniri aliquod signum aut vestigium talis multitudinis aut influxus infiniti; maxime cum valde probabile sit, ut in superioribus dicebam, non dari causas proprie per se subordinatas, id est, totales in suo ordine, et immediate influentes in singulas actiones, præter propriam seu proximam causam, et primam seu supremam. Denique licet illa multitudo causarum actu infinita ex præcisa ratione causandi forte non possit demonstrari impossibilis, ex ipse ratione multitudinis actu infinitæ probabilis est esse impossibilem. Illud etiam difficillimum intellectu est, quod in eo casu nulla posset assignari causa creata proxime subordinata Deo, id est, inter quam et Deum nulla perfectior intercedat, et consequenter nulla etiam assignari posset, quæ a solo Deo in agendo penderet. Sed hæc et similia (ut video) instari possunt in rebus seu causis possibilibus. Non est tamen eadem ratio, quiaabilia sicut sunt in potentia tantum, ita esse possunt infinita syncategorematicæ, ut aiunt, seu indeterminata; at vero quæ actu sunt facta, debent esse determinata, et ideo impossibile est intelligere causas actu subordinatas sub prima, quin detur in eis aliqua, quæ proxime procedat, aut pendeat a sola prima, et ita non poterunt inter primam et ultimam esse infinitæ. Verumtamen hæc nos immergunt in materiam de infinito quæ infinita est, et ideo illa prætereo, ne a proposito divertamur.

32. Ex his ulterius facile constare potest, quid dicendum sit in causis per accidens subordinatis; eadem enim distinctione respondendum est, nam si intelligatur de infinito processu, non contento sub una causa superiori, independente a tali serie causarum, est plane impossibilis ille progressus in infinitum, quod eadem ratione proportionate applicata ostendi potest, quia si nullus est hominum qui non pendeat et factus sit, ergo tota collectio hominum, seu tota species humana pendet et facta est; ergo necesse est ut pendeat, et facta sit ab alia causa superiori non contenta intra speciem humanam; ergo etiamsi fingatur, seriem hominum procedentium inter se esse infinitam intra suam speciem, nihilominus sumpta tota collectione,

necesse est habere causam superiorem. Atque ita progrediendo, vel ab uno individuo ad aliud, vel ab una specie facta ad aliam factam, tandem erit necessario sistendum in re omnino non facta.

33. Quæ ratio evidentior adhuc est, quando hic processus in causis per accidens est inter individua ejusdem speciei, nam si unum individuum tale est, ut ex se non habeat esse, nisi a causa agente illud recipiat, fieri non potest, ut aliud individuum ejusdem speciei habeat ex se esse prorsus independens, et non communicatum ab aliqua causa agente; nam habere esse ex se, vel tantum ab alio, sunt differentiæ seu modi entis plusquam genere diversi, nam si ens corruptibile et incorruptibile differunt essentialiter, et genere, teste Arist., 40 Met., multo magis ens factum et non factum, pendens et independens, nam hoc simpliciter necessarium est, illud vero minime, ut in disputatione superiori declaratum est; cum ergo individua ejusdem speciei sint ejusdem essentialitatis, fieri non potest ut unum habeat esse receptum, et non aliud; ergo necesse est, ut tota species, totaque collectio individuorum habeat esse receptum; ergo ab alio non contento in illa specie; ergo non potest in his individuis ita in infinitum procedi, in dependentia, seu dimanatione unius ab alio, sed sistendum necessario est in aliquo non dependente, nec dimanante ab aliquo individuo illius speciei, et consequenter neque a tota specie, quia species non agit nisi per individua. Et tunc procedendum ulterius erit de illa superiori causa interrogando, an sit simpliciter independens, nam si talis est, ipsa est illud ens increatum, quod inquirimus; si vero est dependens, ulterius inquirendum erit de causa a qua pendet, donec sistatur in causa omnino independente, quia non potest in infinitum procedi, propter rationem datam, quod tota collectio causarum aut rerum non potest esse dependens.

De causis per accidens subordinatis.

34. At vero processus in infinitum in causis per accidens subordinatis, manantibus seu dependentibus ab una superiori causa, juxta Aristotelis sententiam, non solum non repugnat, verum etiam necessarius est ad perpetuam generationum successionem et durationem, et juxta multorum Catholicorum sententiam, licet non sit necessarius, nec de facto detur, est tamen possibilis. Quod licet admittamus, nihil obstat nostræ demonstra-

tioni, quia in hoc processu supponitur superior causa, vel simpliciter non facta, vel saltem non tali modo, neque in tali serie generationum contenta, ex qua facile est pervenire ad causam simpliciter non factam, eadem argumentandi forma, ut sæpe dictum, et factum est.

35. Ego vero (ut hoc obiter dicam, quod alibi tractandum est latius) existimo etiam hoc modo esse impossibile progredi in infinitum, etiam in causis per accidens subordinatis, et ab alia superiori manantibus. Quod ita breviter declaro in specie humana, et est eadem ratio de reliquis; nam si species humana talis est, ut non potuerit esse in rerum natura, nisi recipiendo illud a superiori causa, verbi gratia, Deo, ergo necesse est ut in aliquo certo et determinato individuo illud receperit, quod individuum a sola illa causa superiori processerit, et non ab alio individuo illius speciei. Ratio prioris partis hujus consequentis est, quia actiones sunt circa singularia, et ideo non potest species fieri nisi in aliquo certo et determinato individuo; nam individuum vagum non est perfecte singulare, sed aliqua ex parte est quid commune et confusum. Ratio autem posterioris partis est, quia quando individuum procedit ab alio individuo ejusdem speciei, illa non est prima effectio talis speciei in rerum natura, quia jam supponitur facta in alio individuo, a quo alterum procedit: ergo in illa emanatione, in qua primo talis species fit in rerum natura, necesse est ut illud individuum in quo fit, non procedat ab alio individuo ejusdem speciei, sed a sola illa superiori causa, a qua species pendet. Rursus ut daretur talis processus in infinitum, necessarium esset illam speciem productam esse ab æterno, saltem in illo individuo, quod proxime et immediate manat a solo Deo, vel causa illa superiori, quia successio generationum non potest esse infinita a parte ante, nisi sit ab æterno, ut per se notum est.

36. Ex his autem principiis aperte concluditur non posse in infinitum procedi in his causis per accidens subordinatis. Primo quidem, quia quando hoc modo proceditur in infinitum, nunquam potest assignari prima causa in illo ordine, a qua reliquæ dimanaverint; at vero in hac serie causarum per accidens subordinatarum necessario pervenitur ad primum hominem, verbi gratia, a quo generatio hominum incepit, ad illum, scilicet, qui non ab homine, sed a superiori causa procreatus est.

37. Secundo, quia ab illo homine, quem fingimus ab æterno a Deo productum, non potuit alius homo ab æterno generari; debuit ergo necessario generari in tempore, et consequenter successio hominum non potest esse infinita, cum in tempore inceperint multiplicari. Consequentia per se nota est, et antecedens probatur, quia non potuit homo productus ab æterno, simul ac creatus est, generare alium, nam generatio humana successionem requirit; ipse autem simul et sine successionem procreatus esset, nec potuisset aliter ex æternitate produci; ergo necesse est ut homo genitus ab alio homine, etiam ex æternitate existente, sit duratione posterior illo. Vel ergo est posterior duratione finita, vel infinita. Primum dici non potest, alias vel neuter esset ab æterno, quod est contra hypothesim, vel inter æternitatem et tempus esset tantum finita distantia, vel uterque esset æternus, et nihilominus unus anterior alio duratione finita, quæ omnia involvunt claram et apertam repugnantiam; nam si duratio unius hominis tantum finite superat durationem alterius, et illa quæ est minor, est finita, etiam altera quæ excedit, est necessario finita, et consequenter non æterna, quia si finito additur finitum, non fit infinitum, sed finitum manet, et terminis clausum; si vero utraque est infinita, impossibile est, quod una excedat alteram ex ea parte qua infinita est, quia si utraque est infinita, utraque est æterna, utraque sine initio; quomodo ergo una est anterior altera, et excessu finito? Est igitur in omnibus his manifesta repugnantia, et ideo impossibile est, ut homo creatus ab æterno non antecedit hominem a se genitum, per infinitam durationem, et ideo series generationum ab illo procedentium, nunquam esse potest infinita, et e contrario ascendendo a quolibet homine in tempore genito per omnes progenitores suos, qui sunt causæ per accidens subordinatæ, non potest progredi in infinitum.

38. Omitto rationem aliam supra tactam, quod res successiva non potest esse æterna; omitto etiam alias, quæ fieri solent in materia de æternitate mundi, quæ sunt probabiles, non tamen æque demonstrant; omitto denique responsionem aliquorum, qui putant evertere discursum factum, negando, in eo casu, in quo generationes hominum essent æternæ, fore necessarium aliquem determinatum hominem esse creatum a Deo ab æterno, vel certe aliquos (quod perinde est),

a quo vel a quibus cæteri ducant originem, qui per humanam generationem procreati sunt; hæc enim responsio, et mente concipi non potest, et ex superioribus satis refutata est. Unde intelligi non potest infinitus progressus in humanis generationibus, nunquam deveniendo ad aliquem hominem, qui sit veluti primus parens cæterorum, nisi ponendo speciem humanam non productam a superiori principio; quia si producta est, revera in aliquo determinato individuo necessario produci debuit; illud autem consequens non solum in fide est erroneum, sed etiam evidenter falsum, ut probatum est. Sic igitur probatum relinquatur (quocunque modo ab effectibus ad causas, et a causis proximis ad remotas, per se vel per accidens subordinatas progrediamur), necessario sistendum esse in aliqua causa non facta, vel tali modo, si tantum in determinato ordine fiat progressio, vel simpliciter improducta, et quæ absolute sit ens increatum, si ascensus fiat simpliciter in toto ordine causarum, vel in toto universo.

39. Ulterius vero colligo ex demonstratione facta hujusmodi ens increatum necessario esse debere substantiam aliquam; nam substantia ex se est prior accidente, semperque accidens in substantia fundatur, unde fieri non potest ut accidens sit primum ens increatum seu non factum, quia quocunque tale esse fingatur, necessario esse debet in aliqua substantia; ergo multo magis ipsa substantia erit increata, et non facta. Itaque manifeste probatur discursu facto, illud ens quod ex se habet esse sine effectione aut dependentia ab alio, debere esse substantiam; an vero in tali substantia possit intelligi aliquod accidens, quod consequenter etiam increatum sit, utpote existens in substantia increata, dicemus postea, inquirendo divina attributa, et similiter postea videbimus, quomodo demonstrari possit hanc substantiam increatam esse immaterialem; nam ex solo discursu hactenus facto, sumpto ex connexionem et subordinationem causarum, non videtur posse immediate colligi illam substantiam increatam esse omnino immaterialem et incorpoream.

40. Posset quidem optime ac facile ex dictis inferri hanc primam substantiam non posse esse materialem tanquam compositam ex hac materia rerum generabilium et corruptibilium; nam omnes res, quæ ex hac materia componuntur, necessario requirunt efficientem causam, quia hæc materia non

habet ex se innatam aliquam formam, cum de se sit subjecta mutationi cujuslibet formæ; unde necessario recipit formam ab aliquo efficiente, quod est causa totius compositi ex tali materia et forma; cum igitur omne hujusmodi compositum factum sit, recte concluditur, illud ens, quod non habet causam efficientem, non esse compositum ex hac materia; an vero ipsamet materia facta sit, necne, non potest ex solo prædicto discursu definiri. Rursus, an illa substantia increata possit esse materialis, ut constans ex alia materia, vel etiam an possit esse corporea, ut substantia simplex quantitati subjecta, sicut Averroes de cælo existimavit, et denique an cælum ipsum, quod ingenerabile creditur, et incorruptibile, sit substantia facta, necne, non existimo posse ex prædicto solo discursu definiri; sed ulterius progrediendum est, aliis principiis utendo, ut postea videbimus; hactenus ergo solum est demonstratum esse aliquam substantiam increatam et immaterialem in dicto sensu.

Quid de opinionibus supra relatis sentiendum sit.

41. Tandem ex dictis constat veritas secundæ opinionis superius relatæ, et consequenter ostensum est, primam et tertiam absolute falsas esse, quantum ad id in quo conveniunt, scilicet, quod per medium pure physicum possit demonstrari substantia increata aut abstracta ab omnibus rebus materialibus. Quoad id vero, in quo tertia cum secunda convenit, scilicet demonstrationem metaphysicam per se esse ad hoc sufficientem, verum dicit; hoc enim est quod ipso usu, et examinatione utriusque medii a nobis est demonstratum. Quarta vero opinio, si intelligat metaphysicam demonstrationem per se et intrinsece pendere ab aliquo principio, vel medio pure physico, ut Soncinas et Javellus sentiunt, falsa etiam est, nam discursus factus nullam dependentiam habet ex dictis. Unde etiam constat repugnantiam involvere, quod Javellus ait ad physicum pertinere demonstrare substantiam primam esse, ad metaphysicum vero quid sit. Tum quia metaphysicus non accipit a physico suum primum subjectum; tum maxime quia nos non possumus demonstrare Deum esse nisi demonstrando aliquo modo quid sit, ut ex dicendis clarius patebit; demonstrando enim quædam attributa convenire cuidam enti, quod est principium cæterorum, demonstra-

mus esse Deum; primum autem ex illis attributis, et maxime essenziale est illud quod hactenus demonstravimus, scilicet esse a se, et sine efficientia ab alio, et cætera omnia in tantum fere demonstrari possunt, in quantum cum hoc connexionem habent, ut videbimus. Unde ad eum maxime pertinet demonstrare quid sit Deus, ad quem pertinet demonstrare esse ens a se, seu per essentialiam, et non ab alio, et e converso ille proprie demonstrat Deum esse, qui demonstrat esse in rerum natura aliquod ens increatum; non enim possunt hæc munera inter se partiri physica et metaphysica, sed totum hoc negotium metaphysicæ est. Physica vero (et in hoc sensu esset vera illa quarta sententia, et a secunda non discordaret) parat aliquo modo viam, et disponit ad prædictam demonstrationem conficiendam, tum quia ex motu et sensibilibus effectibus ascendimus ad considerandam rationem effectus et causæ secundum se, et ex dependentia in motu, ad dependentiam in esse et origine, per quam ad primum ens increatum pervenimus; tum etiam quia, si non omnino evidente, saltem probabilissimo discursu pervenimus per physicam viam ad motorem cœli ab eo separatum, ex quo facilius metaphysicus discurrit ad inquirendum non jam primum motorem cœli, sed primum factorem rerum, sumendo proportionalia principia, tanto evidentiora, quanto abstractiora, ut satis declaravimus.

42. Ad fundamenta Commentatoris respondetur, et ad primum, Aristotelem in Physica non satis demonstrasse Deum esse, aut propria attributa Dei, ex solo motu physico, quod partim ostensum est, partim in sequentibus demonstrabitur, sed ibi satis probabiliter ostendit primum motorem immobilem. In 2 autem Metaph., recte docuit et probavit non dari processum in infinitum in causis efficientibus, ex quo principio evidenter concluditur necessarium esse aliquod ens non factum. Ad secundum respondetur, metaphysicam, cum sit suprema scientia, probare posse suum objectum esse, maxime cum non de adæquato, sed de primario objecto sit sermo, et de demonstratione a posteriori, de quo supra in prima demonstratione dictum est.

SECTIO III.

Utrum a posteriori demonstrari possit Deum esse, ostendendo unum tantum esse increatum ens.

1. Quanquam discursu facto præcedente sectione evidenter probatum sit, non posse omnia entia esse facta, sed aliquod esse non factum, quod vero hoc sit unum, et non plura, nondum est illa ratiocinatione conclusum. Dicere enim posset aliquis, omne quidem, quod factum est, ab alio factum esse, et in hoc progressu sistendum esse in singulis rerum ordinibus in aliquo principio non facti, non tamen in uno et eodem, sed in pluribus pro rerum et specierum diversitate, quo modo nonnulli gentium posuerunt diversarum rerum principia, ut unum Deum frumenti, alium vini, etc. Ex hæreticis etiam quidam posuerunt unum principium spirituum, et aliud corporum, vel unum bonarum rerum, et aliud malarum, quæ summum bonum et malum appellabant, ut Manichæi et similes. Juxta quem falsum errorem nullum ens, etiamsi sit increatum, esset verus Deus, secundum illud, quod per hanc vocem nos significare intendimus. Et fortasse in hoc sensu dixit insipiens ille in corde suo: *Non est Deus*, quod tribuit Diagora Cicer., lib. 4 de Natur. Deor.; et August., lib. 3 cont. litter. Petilian., c. 21; Lactan., lib. 4, c. 2; Theod., lib. 3 De curand. affect. Græc. Si autem ostenderimus, hoc ens increatum ac per se necessarium, tantum esse posse unum numero secundum naturam et essentialiam, fiet plane consequens illud esse primam causam cæterorum omnium, quæ sunt vel esse possunt, atque adeo esse Deum, et consequenter esse verum Deum. Quapropter demonstrationes, quæ a philosophis ac Theologis afferri solent ad probandam unitatem Dei ex infinita perfectione divinæ naturæ, licet alias sint optimæ, ut postea videbimus, nunc tamen nobis deservire non possunt, quia supponunt, ut jam probatum, esse in rerum natura Deum, hoc est, ens quoddam infinitæ perfectionis in essentia et natura, quod nondum nos probavimus, sed solum esse ens per se necessarium, utpote ex se habens esse.

2. Et ob hanc fortasse causam non defuerunt etiam ex Catholicis et Theologis, qui dicerent, non posse demonstrari Deum esse, ut Petrus de Aliaco, in 4, q. 3, art. 2 et 3, ubi primum nititur respondere ad demonstrationem, qua probatur dari aliquod ens a se, et

increatum; sed nihil dicit apparens aut verisimile, cui respondere oporteat. Deinde ait, licet concedatur demonstrari, esse aliquod ens a se, non tamen demonstrari illud esse unum tantum, et ideo nec demonstrari posse, Deum esse. Imo ait, quod, licet demonstratur, vel admittatur dari unum quoddam ens increatum, quod sit prima causa efficiens omnium, quæ facta sunt, nihilominus non inferri evidenter illud esse Deum; quia inde non sequitur esse primam causam omnium quæ sunt; quia posset quis dicere, dari plura entia non facta, et inter ea dari aliud ens superius, quod licet non sit efficiens, sit tamen finis alterius entis increati, et eadem ratione fingi possent plura entia increata nullum ordinem causæ inter se habentia, sicut sunt duo Angeli, quos aliqui posuerunt entia per se necessaria. Et in hac opinione, scilicet non posse demonstrari Deum esse, fuit etiam Rabbi Moyses, lib. 6 suæ Philosophiæ, c. 6, et nonnulli etiam philosophi, ut meminit D. Thom., 1 contra Gentes, cap. 11 et 12, et q. 10 de Veritate, art. 12.

3. Alii vero, ex fundamento extreme contrario, dixerunt etiam non posse demonstrari Deum esse, quia id est per se notum. Cujus sententiæ videtur fuisse Anselm. in Prosolog., cap. 2 et 3, et lib. contra insipientem. Et insinuat in Commentariis Hieronymo attributis super Job, c. 36, circa illa verba: *Omnes homines vident Deum*, et super Psalm. 95, in ea verba: *Correxit orbem terræ, qui non commovebitur*. Favet item Damascenus, lib. 4 de Fide, cap. 1 et 3, ubi ait, Dei cognitionem naturaliter esse hominibus insertam; sed hoc a S. Thoma supra, et 1 p., q. 2, art. 1, ita exponitur, quod homini sit naturaliter insertum aliquid, ex quo possit in Dei cognitionem devenire, et eodem modo posset exponi Hieronymus. De Anselmo autem D. Thom. fatetur fuisse illius sententiæ, quem secutus est Abulens., in cap. 6 Exod., q. 2. Sed, quod hæc sententia falsa etiam sit, constabit ex discursu sectionis, ut in fine ejus adnotabimus.

Resolutio questionis.

4. Dicendum ergo est demonstrari evidenter posse illud ens, quod est per se necessarium, esse fontem seu causam efficientem rerum cæterarum, ac proinde esse tantum unum. Atque ita evidenter demonstrari Deum esse. Ut intelligatur hæc assertio et conclusio inter partes ejus, oportet supponere, quid omnes intelligant nomine Dei; quan-

quam enim Deus propter suam simplicitatem et infinitatem definiri non possit, nec etiam exacte a nobis describi, qui imperfecte illum concipimus, tamen ut de illo ratiocinari possimus, necesse est saltem præconcepere et præsupponere quid hac voce significetur. Oportet tamen in explicanda hac vocis significatione duo extrema vitare: unum est, ne in tali descriptione ponamus omnes conditiones, seu attributa Dei, tum quia alias nunquam posset concludi Deum esse, nisi prius demonstrarentur omnia attributa Dei de aliquo ente, quod est contra omnium consuetudinem et conceptionem; tum etiam quia multæ sunt proprietates Dei, quæ multo difficilius cognoscuntur, quam quod Deus sit.

5. Aliud extremum est, ne nomen hoc accommodemus cuilibet proprietati, quæ Dei propria esse videatur; ut, verbi gratia, proprium Dei est esse inter omnia entia maxime dignissimum; dicunt ergo aliqui, nomine Dei nihil aliud significari quam ens perfectissimum omnium. Sed hoc non satis est ad rationem seu significationem Dei declarandam; nam etiamsi quis fingeret, tantum esse in rebus hunc mundum corporeum, et in eo cœlum vel hominem esse nobilissimum omnium entium, non statim existimaret cœlum aut hominem esse Deum hujus mundi, nisi alias Dei proprietates in eis esse crederet. Similiter attribui potest Deo, quod sit primus motor cœli; non tamen propterea recte dicitur nomine Dei solum significari primum motorem cœli, ut talis est, quia si nihil aliud haberet quam esse primum motorem cœli, non ideo Deus esset. Et idem dico de hoc attributo, quod est esse ens necessarium aut ens a se, quia hoc etiam attributum per se sumptum, non satis est ad explendum conceptum, quem nomine Dei significare intendimus; nam ut paulo antea dicebam, si plura essent entia per se necessaria, nullum illorum esset tale ens, quale nos significare intendimus nomine Dei. Significat ergo hoc nomen quoddam nobilissimum ens, quod et reliqua omnia superat, et ab eo tanquam a primo auctore reliqua omnia pendent, quod proinde ut supremum numen colendum est ac venerandum; hic enim est vulgaris et quasi primus conceptus quem omnes de Deo formamus, audito nomine Dei. Et ideo ad demonstrandum Deum esse, non satis est ostendere dari in rerum natura ens quoddam necessarium, et a se, nisi etiam probetur illud esse unicum, et tale, ut sit fons totius esse,